

К. П. Любецкая (Мінск, Беларусь)

КРЫНІЦЫ БЕЛАРУСКАЙ НАВУКОВАЙ МОВЫ СЕЛЬСКАЙ ГАСПАДАРКІ ПАЧАТКУ ХХ СТ. (1900-1920 гг.)

Станаўленне беларускай навуковай мовы – пытанне, якое чакае свайго комплекснага апісання. Пры даследаванні мовы навукі вылучэнне корпуса спецыяльных тэкстаў, прысвечаных перадачы навуковай інфармацыі, з’яўляецца першаступеннай задачай. Паколькі ў пачатку ХХ ст. пытанні сельскай гаспадаркі актыўна абмяркоўваліся, у артыкуле аналізуюцца перадусім культурна-гістарычныя перадумовы стварэння тэкстаў сельскагаспадарчай тэматыкі, а таксама іх зместавае напаяўненне.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: беларуская навуковая мова; сельская гаспадарка; крыніцы; гістарычны кантэкст.

The formation of the Belarusian scientific language is a question that is waiting for its comprehensive description. In the study of the language of science, the allocation of a corpus of special texts dedicated to the transmission of scientific information is a primary task. Since agricultural issues were actively discussed at the beginning of the twentieth century, the article analyzes first of all the cultural and historical prerequisites for the creation of agricultural texts, as well as their content.

Key words: Belarussian scientific language; agriculture; sources; historical context.

Першаступенную ролю ў вырашэнні пытанняў, звязаных са спецыфікай фарміравання і развіцця мовы беларускай навукі, адыгрывае вырашэнне такіх пытанняў, як: аналіз перадумоў распрацоўкі тэкстаў навуковай тэматыкі і вылучэнне корпуса фактычнага матэрыялу, што робіцца магчымым пры скрупулёзным вывучэнні не толькі бібліяграфічных зборнікаў, але і архіўных матэрыялаў і фондаў Беларусі і іншых краін. Пры гэтым істотным уяўляецца ўлік усіх падрыхтаваных у пачатку ХХ ст. крыніц. Усе матэрыялы (друкаваныя і рукапісныя) у сваю чаргу ўяўляюць навуковую цікавасць не толькі як асобныя творы на беларускай мове (што, бяспрэчна, важна для асэнсавання гістарычнага шляху фарміравання беларускай нацыянальнай мовы), але і як факты распрацоўкі беларускай навуковай мовы. Па-першае, гэтыя матэрыялы падрыхтаваны па розных галінах ведаў, што дазваляе прасачыць кірункі развіцця беларускамоўнай навукі, вылучыць прыярытэтныя сферы. Па-другое, на аснове разгляду моўнага напаўнення падрыхтаванага ўяўляецца магчымым у далейшым разгледзець падыходы да пабудовы навуковага тэксту ва ўмовах актыўнай распрацоўкі беларускай літаратурнай мовы і закладвання асноў яе стылістычнай дыферэнцыяцыі. Па-трэцяе, вывучэнне тэндэнцый станаўлення беларускай навуковай мовы як аднаго з кодаў беларускай нацыянальнай мовы можа прывесці да высноў адносна асноўных шляхоў арганізацыі тэксту мовы навукі. Па-чацвёртае, выкарыстаны ў матэрыялах навуковай тэматыкі корпус тэрміналагічнай лексікі змяшчае рэпрэзентатыўныя дадзеныя для вызначэння асаблівасцей выпрацоўкі спецыяльнай лексікі (лексіка-генетычная, лексіка-граматычная, лексіка-семантычная характарыстыка) у пачатковы перыяд яе фарміравання.

Можна адзначыць, што станаўленне беларускай навуковай мовы сельскай гаспадаркі прыпадае на пачатак ХХ ст. падчас самавызначэння беларускага нацыянальнага руху, росту этнічнай і нацыянальнай свядомасці беларусаў, калі ўзнікаюць спрыяльныя ўмовы для развіцця беларускага кнігадрукавання, школьніцтва, падрыхтоўкі матэрыялаў навуковай тэматыкі. “Актывізацыя грамадскага жыцця ў пачатку ХХ ст., рэвалюцыйныя падзеі 1905-1907 гг., абвостраная цікавасць у насельніцтва да надзённых сацыяльных пытанняў, рост нацыянальна-культурных рухаў ... выклілі актывізацыю культурна-асветніцкага жыцця” [1, с. 241].

Варта адзначыць, што на тэрыторыі Беларусі, пачынаючы з ХІХ ст., дзейнічае шэраг навуковых аб’яднанняў у сферы сельскай гаспадаркі: Мінскае таварыства сельскай гаспадаркі (1876-1921), Магілёўскае таварыства сельскай гаспадаркі (з 1895), Таварыства Віцебскіх сельскіх гаспадарак (з 1895), Гродзенскае таварыства сельскай гаспадаркі (1900-1917), Брэсцкае таварыства сельскай гаспадаркі (з 1909), Віленскае таварыства сельскай гаспадаркі (1910-1915), арганізуюцца з’езды і нарады спецыялістаў, рыхтуюцца выданні кніг і справаздач, наладжваюцца выставы-продажы сельскагаспадарчай прадукцыі, тэхнікі, насення, угнаенняў з розных рэгіёнаў Расіі і замежных краін [больш падрабязна гл.: 2, с. 72-77]. У публікацыях таварыстваў, прысвечаных пытанням агранамічнай навукі, адлюстроўваецца

перадавы вопыт і дасягненні з галіны сельскай гаспадаркі таго часу, адбываецца знаёмства навуковай супольнасці і спецыялістаў з беларускім краем. Адметным пры гэтым выступае тое, што навуковыя матэрыялы ў гэты час друкуюцца пераважна на рускай мове.

Дзякуючы станаўленню легальнай беларускай прэсы ў пачатку ХХ ст. (беларускі друк у гэты перыяд прадстаўлены пераважна мастацкімі, публіцыстычнымі, вучэбнымі матэрыяламі) пачынаюць выходзіць і тэксты навуковай тэматыкі. Адной з найбольш прадстаўленых у друку стала тэма адлюстравання дасягненняў аграрнай навукі. Цікавым уяўляецца тое, што большасць беларускамоўных выданняў у гэты перыяд арыентуецца перадусім на рэалізацыю асветніцкіх задач і задавальненне патрэб простага чалавека, які займаецца сельскай гаспадаркай, таму асноўнай задачай публікацый навуковай тэматыкі прадугледжваецца дапамога ў вырашэнні штодзённых пытанняў вясковага гаспадара. У матэрыялах адбываецца пошук новых формаў для перадачы навуковага зместу: тэксты рыхтуюцца невялікага аб'ёму (пераважна да дваццаці старонак), выходзяць на лацініцы і кірыліцы, афармляюцца ў выглядзе рэкамендацый і парад. Публікацыі прысвячаюцца пытанням гаспадарання [3-5], пабудоў беларускага селяніна [6], зямельнай справы [7], вырабу цукру [8], гадаванню хатніх жывёл [9-11], пчаларству [12, 13], раслінаводству [14-17].

Напярэдадні Першай сусветнай вайны ствараюцца беларускамоўныя прафесійныя аграрнамічныя гурткі, якія робяцца крыніцай абмену інфармацыі па дасягненнях у сельскай гаспадарцы. Напрыклад, аграрнамічны гурток у Нова-Аляксандраўскім інстытуце ў Пулавах Люблінскай губерніі (1910) ставіць сабе за мэту “прапаганду аграрнамічных ведаў сярод сябраў арганізацыі, практычнае знаёмства з прагрэсіўнымі формамі гаспадарання на вёсцы, аграрнамічную дапамогу насельніцтву. Пры гуртку была ўтвораная секцыя аграрнаму Беларускага краю, удзельнікі якой вывучалі ўмовы ўвядзення ў беларусі сучасных тэхналогій аграрнаміі, збіралі кнігі пра глебазнаўства і сельскую гаспадарку свайго краю” [18, с. 54]. У 1913 г. у Санкт-Пецярбургу дзейнічае беларускі гурток пры сельскагаспадарчых курсах.

З мэтай распаўсюджання найноўшых ведаў з галіны аграрнаміі, паляпшэння матэрыяльнага становішча сельскага насельніцтва ў 1912 г. пачынае выходзіць спецыяльны мясячнік сельскагаспадарчай тэматыкі, дзейны праваднік ідэі беларускага нацыянальнага Адраджэння, беларускамоўны часопіс “Саха” (ператвораны з сельскагаспадарчага аддзела газеты “Наша ніва” ў самастойны орган), які быў узнагароджаны медалямі на выставах у Вільні (1913) і Мінску (1914) за папулярызацыю ведаў з галіны аграрнаміі, жывёлагадоўлі, раслінаводства, садоўніцтва, агародніцтва, пчалаводства, эканомікі сельскай гаспадаркі, а таксама развіццё новых форм гаспадарчай дзейнасці, прагрэсіўных метадаў апрацоўкі зямлі. Спачатку часопіс выходзіў у Вільні (красавік 1912 – кастрычнік 1913), а потым рэдакцыя

пераехала ў Мінск (лістапад 1913 – студзень 1915; красавік 1920 – май 1920). Прычына пераезда бачылася ў тым, што Мінск з’яўляецца «геаметрычным» цэнтрам Беларусі і цэнтрам вялікай сельскагаспадарчай губерні, тут функцыянуе балотная станцыя, школа паляпшэння сенакосаў і дабывання корму, земскі сельскагаспадарчы музей, плануецца адкрыццё «вышэйшага сельскагаспадарчага інстытута» [19, с. 16]. Да 1920 г. выйшла 27 нумароў, “але не ўсе яны патрапілі да чытачоў. № 24 і 25 былі арыштаваны да рашэння суда, а № 26 канфіскаваны. № 28, які анансаваўся, як перададзены ў друк, не выйшаў” [20, с. 13]. Асноўная мэта часопіса бачылася ў тым, каб «тлумачыць варункі, ад каторых робяцца перамены ў нашай гаспадарцы, паказываць тые перамены, якія трэба зрабіць ва ўсіх часьцях гаспадаркі, апісываць тэхнічныя перамены і навіны, каторыя саўсім годны для нас» [21, с. 2]. На старонках «Сахі» апісваліся спосабы выкарыстання новых тэхналогій землепрацоўкі, угнаенняў, новых сельскагаспадарчых культур Беларусі, аспекты сялянскага жыцця і аграрнай навукі: пытанні птушка- і жывёлагадоўлі, раслінаводства, садаводства, севазвароту, будаўніцтва. У разгляд часопіса ўключалася інфармацыя аб арганізацыі сельскагаспадарчых выстаў у Вільні, Мінску, Капылі, Нягневічах (На-ваградскі павет), дзейнасці сельскагаспадарчай станцыі ў м. Беняконі Віленскай губерні. Акрамя гэтага, «Саха» рэкламавала курсы па балотнай гаспадарцы, арганізацыю пры рэдакцыі вячэрніх курсаў па садаводстве і пчалярству, друкавала рэцэнзіі на профільныя выданні (часопіс «Боло-товедение» (Мінск), «Сельский хозяин», «Хутор» (Петраград), «Хлибороб» (Харкаў) і інш.). Сведчаннем запатрабаванасці выдання сярод насельніцтва стала актыўная праца рубрыкі “Адказ рэдакцыі” ці “Паштовая скрынка”, дзе друкаваліся каментары на лісты падпісчыкаў.

Такім чынам, у Беларусі ў пачатку ХХ ст. праз самачыннасць, уласную волю і жаданне адданага нацыянальнаму інтарэсу прафесіяналаў і аматараў у сферы агранамічнай навукі рыхтуюцца спецыяльныя беларускія тэксты з мэтай перадачы звестак аб дасягненнях і перадавым вопыце ў галіне сельскай гаспадаркі, што спрыяе развіццю мовы сельскай гаспадаркі, і праз пошук новых формаў для перадачы спецыяльнай інфармацыі закладваюцца асновы фарміравання беларускага навуковага тэксту сельскай гаспадаркі.

СПІС ЦЫТУЕМЫХ КРЫНІЦ

1. Каханоўскі А.Г. Гісторыя Беларусі другой паловы ХІХ – пачатку ХХ ст.: вучэб.-метадапаможнік / А.Г. Каханоўскі. Мінск: БДУ, 2017. 251 с.
2. Шаршунов В.А. Деятельность научных обществ и губернских комитетов по развитию сельского хозяйства в дореволюционной Беларуси / В.А. Шаршунов // Известия Национальной академии наук Беларуси. Серия аграрных наук. - 2003 г. № 4. С. 72–77.
3. Hutarki ab haspadarcy. Napisaŭ Sempoloŭski. S polskaj mowy pieratłumaczyŭ na biełaruskuju Antoś Asina (A. Karnicki). - Wilnia: Wydawnie “Našaje Niwy”, druk. M. Kuchty, 1909. № 10. 16 s.; Гутаркі аб гаспадарцы. З польскае мовы ператлумачыў на беларускую Антошь Асіна (А. Карніцкі). - Вильня: Выданьне “Нашае Нівы”, друк. М. Кухты, 1909. № 10. 16 с.

4. Jak używać sztuczny nawoz Napisaў K. Karpowič. - Wilnia: Wydawnie "Našaje Niwy", 1909 8 s.; Jak używać sztuczny nawoz Napisaў K. Karpowič. - Wilnia: Wydawnie Ahronomičnaha Biuro dla rašyreńnia racjonalnaha užytku sztucznych nawozoy № 8, druk. M. Kuchty, 1911. 8 s.; Як ужываць штучны навоз. Напісаў К. Карповіч. – Вільня: Выданьне "Нашае Нивы", 1909. 8 с.; Як ужываць штучны навоз. Напісаў К. Карповіч. – Вільня, выд-не Агрономічнага Бюро для рацыянальнага ужытку штучных навозаў № 8, друк. М. Кухты, 1911. 8 с.
5. Найвялікшы наклад у гаспадарцы. Будова / [А. Вілецкі]. Мінск : выданне "Сахі", [1915]. № 5. 8 с.
6. Косіч М. Аб пабудовах беларускага селяніна Чарнігаўскай губерні Мглінскага павета сяла Расухі, вёскі Барадзінкі / М. Косіч. [1906]. Рукапіс захоўваецца ў Беларускам дзяржаўным архіве літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ. Ф. 3. Воп. 1, Спр. 73, Арк. 64.)
7. Ziamielnaja sprawa u Nowaj Zelandii / piereložyju s ukrainskaj mowy A. B. – Wilnia : Drukarnia M. Kuchty, 1907. - 15 с. (Wydawnie "Naszaje Niwy". 1907. № 1); Зямельная справа у Новай Зэляндзі / пералажыў з украінскай мовы А. Б. [Адам Багдановіч]. - Вільня: Выданьне "Нашае Нивы", 1907. № 1. 16 с.
8. Cukier. Z hutarak z Dziadźkam Symonom. Napisaў Waciuk Trojca. -Wilnia: Wydawnie "Našaje Niwy", 1909. № 8. – 1 6 s.; Цукар: з гутарак з дзядзькам Сымонам / напісаў Вацюк Тройца. - Вільня : Наша ніва, 1908. 16 с.
9. Dulemba K. Jak ratawać uzduťuju Źywiołu? / s polskaho K. Dulemby. - Wilnia : Zahlanie sonce i ў naše wakonce, 1909. - 12 s.; Дулемба, К. Як ратаваць уздугую жывёлу? / С польскага К. Дулембы. Перэлажыў на беларускую мову Антоць Хатні. – Вільня : Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ, друкарня М. Кухты, 1909. № 7. 12 с.
10. Зімовае кармленьне кароў. Менск: выд-ва "Сахі", 1915. № 2; Гадоуля кролікаў (трусой). Напісаў А. Вілецкі. Мінск : выд-не "Сахі" № 4, электротип. Н. Нахумова. [1915]. 8 с.
11. Ab trusoch / napisaў W. HrynieŹski. - Wilnia : Wydawnie Biełaruskaha Kamitetu, 1918. 15 с. не надо тире
12. Jak rabić dobryje ramowuje wulli. - Wilnia : Wydawnie "Našaje Chaty" № 4, Druk. M. Kuchty, 1910. 13 с.; Як рабіць добрыя рамовыя вульлі. Вільня, выд-не "Нашае Хаты" № 4, друк. М. Кухты, 1910. 13 с.
13. Pčalina — Źywiołka małaja, a karyści daje mnoha / Henryk Bierozko. - Pieciarburh : Zahlanie sonca i u naša wakonca. Drukarnia K. PiantkoŹskaha, 1911. 100 с.
14. Новая расьліна. Каўказкі Жывакоств. - Менск: выд-ва "Сахі". 1914.
15. Марцінец Ф. Летні корм для сьвіней / Ф. Марцінец. – [Менск]: выд-во "Сахі № 1" [б.г.] 4 с.
16. Praktyčnye rady ab harodnictwie. – Гоман. 1917. 20 чэрвеня. № 50. II год (142).
17. Tönnies A. Praktyčnyje rady ab razwiedzieńni i kiraŹnictwie z ukazańniem užytku niekatorych harodnin. – Wilnia: Беларус. часопіс. Гоман, 1917. 20 s.; Практычныя рады аб разведзенні і кіраўніцтве з указаннем ужытку некаторых гароднін. Па загаду каралеўскага ўраду ў Кёнігсбергу ўлажыў школьны інспектар у Гуттштатт. – Вільня: Беларус. часопіс. Гоман, 1917. 20 с.
18. Ляхоўскі У.В. Ад гоманаўцаў да гайсакоў. Чыннасьць беларускіх маладзёвых арганізацый у 2-й палове XIX ст. – 1-й палове XX ст. (да 1939 г.) / У. Ляхоўскі; навук. рэд. А.М. Сідарэвіч. – 2-е выданне, папраўленае і дапоўненае. – Смаленск : Інбелкульт, 2015. 480 с.
19. Мян'чэня С. Часопіс «Саха» і яго роля ў папулярызацыі сельскагаспадарчых ведаў ў Беларусі (1912–1915) / С. Мян'чэня // Государства Центральной и Восточной Европы в исторической перспективе : сборник научных статей / Министерство образования Республики Беларусь [и др.] ; редкол.: В.И. Дунай [и др.] ; под ред. Р.Б. Гагуа. Пинск : ПолесГУ, 2022. Вып. 6. С. 13–16.